

JOSIP STADLER (1843.–1918.), SVEĆENIK I PROFESOR ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

Josip BALOBAN, Zagreb

Članak analizira djelovanje Josipa Stadlera (1843.–1918.) kao svećenika i profesora u zagrebačkoj nadbiskupiji od 1869. (povratak sa studija u Rimu) do 1881. godine (imenovanje za vrhbosanskog nadbiskupa). U zagrebačkom razdoblju Josip Stadler djeluje do 1874. godine kao sjemenišni odgojitelj i profesor u Nadbiskupskome bogoslovnom sjemeništu, a od uspostave modernoga Zagrebačkog sveučilišta 1874. godine kao profesor filozofije i fundamentalne teologije na Teološkom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta do 1881. godine. U zagrebačkom razdoblju Stadler vodi intenzivnu i zanimljivu korespondenciju, osobito s rektorom rimskog zavoda Germanikum-Hungarikum, patrom Andreasom Steinhuberom.

Za Stadlerovo zagrebačko razdoblje karakteristično je sljedeće: po povratku sa studija u Rimu Stadler se suočava s velikim iznenađenjima i mnogim teškoćama u vlastitoj nadbiskupiji; uporno želi stupiti u Isusovačku družbu, što mu ne uspijeva; sa svim svojim temperamentom i duhovnom snagom posvećuje se radu na Fakultetu, na kojem dva puta biva izabran za dekana; zauzima se za slanje studenata na studij (posebno u Rim) i piše filozofska i teološka djela.

S obzirom na tadašnje unutarcrkvene prilike Stadler se revno zauzima za temeljnu svekoliku reformu u zagrebačkoj nadbiskupiji. Kao svećenik i profesor izrazito je usmjeren na Rim i nadasve simpatizira isusovce.

Iz cjelokupnoga Stadlerova opusa iz zagrebačkog razdoblja očito je da se Stadler kao svećenik i profesor, i to s natprosječnom akribijom, usredotočio na crkvene strukture i ustanove, na crkveno pastoralno djelovanje kao i na narod Božji. Stadlerov stav i njegovo zagrebačko djelovanje nužno je gledati i prosuđivati u cjelokupnome tadašnjem državno-političkom, kulturno-društvenom i u cjelokupno crkvenom kontekstu.

0. Uvod

Predmet ovog istraživanja jest djelatnost Josipa Stadlera (1843.–1918.) kao svećenika i profesora zagrebačke nadbiskupije, i to u vremenskom razdoblju od 1869. do 1881. godine. Riječ je, zapravo, o 12-godišnjem, po raznovrsnoj djelatnosti, a osobito po Stadlerovoj korespondenciji, plodnom i nadasve zanimljivom zagrebačkom razdoblju. Upravo to razdoblje omogućilo je i pospješilo profiliranje Stadlera kao profesora i kao kandidata za vrhbosanskog nadbiskupa. Iz kasnijega sarajevskog razdoblja vidljivo je da je Stadler

mnoge stvari inicirao još u Zagrebu, da je određene ideje i svojevrсни senzibilitet za pojedine dimenzije crkvenosti razvio već u zagrebačkoj nadbiskupiji. Sebi svojstvenu radikalnost i odlučnost u rješavanju unutarcrkvenih problema, u poboljšanju odgojno-obrazovnog sustava i u čvrstoj povezanosti s Rimom, odnosno rimskim ustanovama, Stadler je ostvarivao već u zagrebačkom razdoblju. Iako relativno mlad (s 26 godina kao dvostruki doktor vraća se 1869. godine u Zagreb), stekao je dovoljno iskustva živeći i promatrajući, ponajprije, ondašnji unutarcrkveni kontekst, kao i društveno-politički i kulturološki europski kontekst u drugoj polovici 19. stoljeća.

O Stadleru kao svećeniku i profesoru, uz arhivsku građu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz tadašnje šematizme klera zagrebačke nadbiskupije, te uz drugu arhivsku građu i već dosada napisane znanstvene i stručne knjige, studije i članke, na sebi svojstven i neponovljiv način govori Stadlerova korespondencija s rektorom, duhovnikom i studentima u Germanikumu, u Rimu. U zagrebačkom razdoblju najviše pisama pisano je rektoru i kasnije kardinalu Andreasu Steinhuberu (isusovac od 1857. godine, rektor Germanikuma od 1867. do 1880. godine).¹ Duhovnik je uvijek naslovljen s pater Huber.

Napose iz spomenute korespondencije Zagreb – Rim, manjim dijelom iz arhivske građe KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, iščitava se sva osebnost Stadlerova karaktera i temperamenta; svekolika njegova radikalnost u odnosu na mijenjanje postojećih crkvenih (ne)prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji od vrha do baze i obratno; njegova čak pretjerana navezanost na isusovce i njegova neraskidiva povezanost s Rimom. Nakon rimskog, a prije sarajevskog, zagrebačko razdoblje bilo je doba realne konfrontacije sa životnom zbiljom jedne partikularne Crkve, koja je već dotada imala svoju bogatu povijest i koja se nalazila pod utjecajem modernizma sa Zapada i pod utjecajem koji je dolazio iz Rima. Tako je Stadler svoju jasnu crkvenu opredijeljenost započeo izgrađivati u vrijeme zagrebačkog razdoblja.

1. Stadlerovo djelovanje u Zagrebačkoj bogosloviji²

Na osnovu Stadlerovih pisama iz godine 1869., upućenih kolegama u kolegiju Germanikumu u Rimu i rektoru istog kolegija patru Andreasu Steinhuberu, očito je da Stadler po povratku iz Rima u Zagreb nije bio zadovoljan svojim startom, statusom i službama u zagrebačkoj nadbiskupiji, osobito u Zagrebačkoj bogosloviji. Kolegama u Germanikumu

¹ Da je riječ o rektoru Germanikuma Adreasu Steinhuberu vidljivo je, primjerice, iz Stadlerova pisma pisanog u Zagrebu 18. kolovoza 1870., a upućenog rektoru Germanikuma u kojem Stadler navodi sljedeću adresu: Admodum Reverendo Patri, Andreae Steinhuber, Rectori Collegii Germanico-Hungarici, Romae.

² Godine 1784. osniva car Josip II. u Zagrebu centralno sjemenište za više biskupija. U organizacijski sklop toga sjemeništa ulazi i Teološki fakultet kao »*facultas regia theologica*«. Godine 1853. zagrebački biskup Juraj Haulik u Zagrebačkom sjemeništu otvara »dvogodišnji filozofski studij (fakultet, licej) s četiri profesora. Tako sad klerici više ne polaze filozofski studij izvan sjemeništa na Gornjem gradu...« (Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Facultas theologica catholica in Universitate Zagrabienisi. Brevis descriptio chronologica*. Extractum ex *Croatica christiana periodica*, 17/1993./, br. 32, str. 73–164, ovdje 162). Šematizmi klera zagrebačke nadbiskupije, koji navode i ime Josipa Stadlera, govore o dvijema vrstama profesora u Zagrebačkom sjemeništu (bogosloviji), i to: o profesorima teologije (na Bogoslovnom fakultetu) i profesorima 7. i 8. razreda gimnazije (na liceju). Jedno i drugo nalazi se u Zagrebačkom sjemeništu (Zagrebačkoj bogosloviji).

piše da je u Bogosloviji imenovan prefektom jednog tečaja, no nije imenovan profesorom na gimnaziji, što je najvjerojatnije očekivao.³ Izenađen je svojom novom službom i boji se da će biti stavljen na led kada bude, primjerice, morao zamijeniti oboljelog profesora hebrejskog jezika. Još više Stadler je izenađen što je postao *supplens universalis*, a k tomu i suplentom pastoralne teologije.⁴ Osobito u svezi sa supliranjem profesora pastoralne teologije Stadlera iritira, s jedne strane, što on nema iskustva i prakse s tim predmetom, a s druge strane, što ne dobiva plaću za to supliranje. On smatra da mu je određeni »*theologicus canonicus*«, koga on zamjenjuje, dužan za to supliranje platiti godišnje barem 200 guldena.⁵ Stadler upućuje pismo i Konzistoriju, od kojeg traži »da mu se odredi plaća koja pripada profesoru, u protivnom slučaju neka se imenuje drugi suplent«. Nakon negativnog odgovora od Konzistorija glede supliranja, te na osnovi uvjerenja da kao prefekt i kao *supplens universalis* nema zapravo što raditi, Stadler se bavi mišlju da zatraži kapelansko mjesto, premda nije oduševljen takvim rješenjem, štoviše otvoreno ga se pribojava.⁶ Tako već na samom početku svoje karijere u Zagrebu on traži savjet od rektora u Rimu. Cijelo pismo od 18. 10. 1869. govori o svojevrsnim i neriješenim odnosima na Kaptolu, o Stadlerovu karakteru i konačno o tome kako on savjet/pomoć traži izvan Hrvatske, jer mu se problem ne rješava kod kuće.

Iste godine 1869., u pismu svojim kolegama u Germanikumu, Stadler spominje da mu je povjerena služba ceremonijara u Bogosloviji.⁷ Zadaća je tog ceremonijara da u mjesec dana kandidate za ređenje pouči kako se čita misa i kako se recitira časoslov.

U razdoblju od 1869. do 1874. godine Stadleru se postupno povjeravaju odgovorne službe u Zagrebačkoj bogosloviji. Dok je još 1870. godine bio samo suplent i prefekt,⁸ dotle je u 1872. godini već profesor 7. i 8. razreda gimnazije, na kojoj predaje religiju i filozofiju (logiku i psihologiju) i ujedno je profesor teologije na Nadbiskupskom liceju, na kojem

³ *Brief J. Stadlers an Liebste Mitbrüder, Agram den 19/20. September 1869*, u: Archivium pont. Collegium Germanicum-Hungaricum (odsada skraćeno APCGH). Fotokopirana originalna pisma vidi u: Josip STADLER, *Pisma 1869–1907*, priredio Jozo DŽAMBO, München, 1990., u: Arhiv Služavki Maloga Isusa u Zagrebu, bez signature. Kod Džambe je fotokopirano 61 pismo. Od tih pisama za ovaj referat od iznimne je važnosti 41 pismo, pisano u Zagrebu u razdoblju od 1869. do 1880. U daljnjim bilješkama citirat će se mjesto, datum i adresat pisma i navesti APCGH. Tada su u Bogosloviji bila tri prefekta: dr. Antun Kržan, dr. Feliks Suk i kao treći prefekt dr. J. Stadler. Kompetencije prefekta bile su veoma male, budući da je sve bilo odviše centralizirano. Primjerice, ductor i viceductor, namjesto da se za nešto obraćaju prefektu, oni su izravno komunicirali s rektorom Bogoslovije.

⁴ *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Rector A. Steinhuber, Agram am Feste des heiligen Lukas 18. 10. 1869*, u: APCGH.

⁵ Prema Stadlerovim informacijama taj »*theologicus canonicus*« zato je postao kanonikom da predaje pastoral. Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Rector A. Steinhuber, Agram am Feste des heiligen Lukas 18.10. 1869*.

⁶ Valja istaknuti da u kasnijim pismima, pisanim osobno u Germanikum do 1881. godine, Stadler nigdje ne spominje svoje djelovanje na župi, premda se u literaturi koja govori o Stadleru navodi da je kratko vrijeme bio kapelan na jednoj župi u Podravini. Usp. Marko TVRTKOVIĆ, *Iz mojih zapamćenja*, Zagreb, 1954., u: Arhiv Služavki Maloga Isusa u Zagrebu, god. 1954., bez signature.

⁷ *Brief J. Stadlers an Liebste Mitbrüder, Agram den 19. October 1869*, u: APCGH.

⁸ Usp. *Schematismus cleri Archi-dioecesis Zagrabienensis*, Zagreb, 1870., str. 14.

predaje pedagogiju, didaktiku i katehetiku.⁹ 1873. i 1874. godine više se ne spominje kao gimnazijski profesor, nego samo kao profesor fundamentalne dogmatske teologije i metafizike, a 1874. spominje se kao drugi zapisničar Ženidbenog suda.¹⁰ Služba prefekta prestala mu je 1873. godine.¹¹ Još za svoga boravka i djelovanja u Bogosloviji Stadler je započeo raditi na Zagrebačkom ritualu (Agramrituale), čiju mu je reviziju povjerio tadašnji zagrebački nadbiskup.¹²

Stadlerovo djelovanje u Bogosloviji u razdoblju od 1869. do 1874. godine dokraja osvjetljavaju i druge točke ovog istraživanja, osobito one koje tematiziraju njegovu ocjenu unutarcrkvenih prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji i njegovo zauzimanje za slanje studenata na studij. Dakako da je taj početni petogodišnji Stadlerov boravak u Zagrebu na poseban način zanimljiv u odnosu na njegovu želju da postane isusovcem. S modernim ustrojem Zagrebačkog sveučilišta i s ulaženjem Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu u Zagrebačko sveučilište,¹³ Stadlerov znanstveni i nastavni rad zadobiva ne samo novi impuls nego istodobno i profiliraniji profesorski put.

2. Stadler profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu

Kao profesor filozofije¹⁴ i teologije, puni razvoj i pravu afirmaciju Stadler doživljava na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu u razdoblju od 1874. do 1881. godine. Nakon početnih nezadovoljstava svojim statusom i svojim službama Stadler u svome sedmogodišnjem djelovanju na Fakultetu pravi profesorsku karijeru zavidne znanstvene i nastavne djelatnosti, postavši uglednim i utjecajnim filozofsko-teološkim djelatnikom, budući da s 32 godine dobiva katedru i biva imenovan izvanrednim profesorom, s 34 godine redovitim profe-

⁹ Usp. *Schematismus cleri Archi-dioecesis Zagrabienensis*, Zagreb, 1872., str. 14. U svome pismu rektoru Steinberu od 12. 12. 1872. Stadler navodi da predaje fundamentalnu dogmatiku, što Šematizam iz 1872. ne spominje. Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 12. December 1872, u: APCGH. Usp. Dopis Proforskog zbora bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta Franje Josipa Prvoga u Zagrebu od lipnja (?) 1874. upućenog Visokoj Kr. zemaljskoj vladi u Zagrebu, u: Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta (odsada KBF-a) Sveučilišta u Zagrebu, broj: 9/a (1874.). U tom dopisu Proforski zbor navodi da je Stadler 02. 10. 1872. godine imenovan profesorom fundamentalne teologije.

¹⁰ Usp. *Schematismus cleri Archi-dioecesis Zagrabienensis*, Zagreb, 1874., str. 14. U godini 1873. predavao je Stadler na 1. godini teologije: fundamentalnu dogmatiku (5 sati tjedno); na 2. godini teologije: specijalnu dogmatiku (2 sata svakodnevno u oba semestra). Vidi: *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 30/1. 1873, u: APCGH.

¹¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 17. 10. 1873, u: APCGH.

¹² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 12. December 1872, u: APCGH. Još u jednom pismu iz 1873. Stadler piše da je još uvijek zaposlen oko rituala, te ne može raditi svoje filozofske radove.

¹³ Moderno hrvatsko Sveučilište utemeljio je Hrvatski sabor s četiri fakulteta: teološkim, filozofskim, pravnim i medicinskim. Taj zakonski članak Sabora potvrdio je car Franjo Josip I. 08. 04. 1869. godine. »No istom 05. 04. 1874. potvrdio je kralj zakonski članak Sabora o ustrojstvu novog sveučilišta, na temelju kojega je onda sveučilište počelo s radom«, Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, (1993.), str. 75 i 162.

¹⁴ O Stadleru kao profesoru filozofije i piscu filozofskih udžbenika vidi u: Ivan-Pavao STRILIĆ, *Dr. Josip Stadler – profesor filozofije i pisac filozofskih udžbenika*, u: Mato ZOVKIĆ, Petar BABIĆ, (priredili), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću*. Povijesno-teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1. i 2. srpnja 1982., Sarajevo, 1986., str. 167–173.

sorom, te dva puta biva izabran za dekana Bogoslovnog fakulteta. Dakako, da je sve to nužno gledati u cjelokupnom ondašnjem crkvenom, teološkom, kao i u širem društveno-kulturološkom kontekstu, koji je pogodovao brzom Stadlerovu usponu. Sve to bilo bi manje važno da Stadler nije posjedovao izričitu nadarenost i natprosječnost, koje su se samo nadopunjavale s ostalim crkveno-povijesnim i teološkim čimbenicima.

Već u svom Dopisu Visokoj kr. zemaljskoj vladi u Zagrebu, u kojem Profesorski zbor Bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu predlaže dr. Josipa Stadler za predstojnika Katedre fundamentalne teologije i ujedno za izvanrednog profesora, isti zbor u svom obrazloženju, uz Stadlerovu talentiranost, marljivost i mladost, navodi da kandidat već u 32. godini života za budućnost potiče (budi) najbolje nade.¹⁵ Kraljevski vladin Odjel za bogoštovje i nastavu reagirao je brzo i pozitivno, tako da je Stadler 24. 08. 1874. imenovan izvanrednim profesorom. No, kada je godinu dana kasnije Stadlera, s još trojicom izvanrednih profesora: dr. Josipom Riegerom, dr. Ivanom Koharićem i dr. Feliksom Sukom, Profesorski zbor Bogoslovnog fakulteta bio predložio za redovitog profesora,¹⁶ Kraljevski vladin Odjel za bogoštovje i nastavu odgovorio je negativno, budući da je od posljednjeg imenovanja prošla jedva godina dana, te stoga Odjel ne želi »rečene izvanredne profesore predložiti previšnjem miestu za profesore redovite«. ¹⁷ Tek nakon drugog pokušaja, tj. na osnovi predstavke Profesorskog zbora upućene Visokoj kr. zemaljskoj vladi, u kojoj se navodi da na Bogoslovnom fakultetu djeluju samo tri redovita profesora, »a ima osam (8) profesorskih stolica i jedno mjesto za docenta«, ¹⁸ imenovalo je »Njegovo C. i Kr. apostolsko Veličanstvo... dr. Stadlera u redovitog javnog profesora«. ¹⁹

Pošto je bio imenovan redovitim profesorom, Stadler je već iduće godine 1877. bio izabran za dekana Bogoslovnog fakulteta za akad. god. 1877/78., dobivši 5 glasova, a Štiglić 2 glasa.²⁰ Drugi put Stadler je bio izabran za dekana 1881. godine za akad. god. 1881/82., dobivši tri, a Franjo Iveković dva glasa.²¹ Taj izbor potvrdilo je nadležno ministarstvo, no Stadler, zbog imenovanja za vrhbosanskog nadbiskupa, nije mogao preuzeti dekansku službu. U razdoblju između ta dva izbora za dekana Stadler je bio jednom prodekan (1878/79). Kada su 1879. godine Josip Rieger i Josip Stadler, i u trećem krugu glasovanja,

¹⁵ Usp. Dopis Profesorskog sбора bogoslovnoga fakulteta od lipnja (?) 1874. Puno citiranje tog dopisa vidi u bilješki 9. ovog istraživanja.

¹⁶ Zapisnik sjednice Profesorskog sбора bogoslovnoga fakulteta sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, održane u Zagrebu 19. srpnja 1875., u: Arhiv KBF-a, broj: 11/a (1875).

¹⁷ Dopis Kraljevskog vladinog Odiela za bogoštovje i nastavu od 6. rujna 1875., br. 3212., u: Arhiv KBF-a, broj: 20/1875.

¹⁸ Zapisnik V. sjednice profesorskog sбора bogoslovnoga fakulteta od 15. svibnja 1876., u: Arhiv KBF-a, broj: 20/1876.

¹⁹ Prepis Odpisa Visokog kr. zemaljskog vladinoga Odiela za bogoštovje i nastavu od 15. studenoga 1876., br. 5769, upravljenog rektoratu Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, u: Arhiv KBF-a, broj: 60/1876. Svoje imenovanje za redovitog profesora Stadler navodi i u svome pismu rektoru Germanikumu (*Brief J. Stadlers an Hochgehrter P. Rector*, Agram den 28. November 1876., u: APCGH).

²⁰ Zapisnik V. sjednice profesorskog sбора na bogoslovnom fakultetu Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, održane 20. lipnja 1877., u: Arhiv KBF-a, broj: 30/1877.

²¹ Zapisnik sjednice profesorskog sбора bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, održane dne 16. lipnja 1881., u: Arhiv KBF-a, broj: 33/1881.

dobili svaki po 4 glasa za prodekana i kada je odluku o tome tko je prodekan Profesorski zbor htio proslijediti do više sveučilišne instance (do Kr. sveučilišnog senata), Stadler se odrekao prodekanske časti već unaprijed, prije nego je ta viša instanca riješila nastalu pat situaciju.²² Dok je Stadler bio dekan, uveden je »Red promocije na bogoslovnom fakultetu«.²³ Iste godine, tj. 22. 12. 1877. promoviran je u doktora bogoslovlja svećenik Aleksandar Šmit, a 01. 08. 1878. svećenik Andrija Jagatić.

Osim brzog profesorskog uspona, te uz istaknutu nazočnost i djelatnost u vodećim strukturama Fakulteta, Stadler se izričito zauzimao za napredovanje kolega profesora i za doradivanje kriterija studija. Kao dekan uputio je Visokoj kr. vladi dopis u kojem Profesorski zbor dr. Janka Koharića i Feliksa Suka predlaže za redovite profesore.²⁴ Stadler je predložio Profesorskom zboru raspisivanje natječaja za prazne katedre iz specijalne dogmatike i crkvenog prava.²⁵ Premda je Profesorski zbor jednoglasno podržao Stadlerov prijedlog, katedre nisu popunjene. Pošto je predlagatelj bio imenovan vrhbosanskim nadbiskupom, Profesorski zbor je na svojoj sjednici, održanoj 21. listopada 1881. godine, morao ponoviti ono što je Stadler predlagao u lipnju iste godine. U zapisniku piše: »Ujedno zaključi profesorski sbor, neka gosp. prodekan posebnom predstavkom zamoli visoku vladu: a) da osim natječaja za fundamentalnu dogmatiku blagoizvoli raspisati natječaje za nepopunjene jošte stolice iz specijalne dogmatike i crkvenoga prava.«²⁶

S obzirom na studij, posebice u odnosu na ispite, Stadler je tražio da Fakultet poostri uvjete za polaganje ispita, te da se strože odredi prema studentima koji se ispričavaju da nisu spremni za ispit ili se uopće ne pojave na ispitu.²⁷ Njegov stav i njegovo traženje razumljivi su ako se jedno i drugo promatra u sklopu tadašnjih crkvenih prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji i odgojne atmosfere u Bogosloviji. O tome će biti još riječi u t. 3. U to doba ispiti su bili semestralni. Student je mogao doći i ispričati se na prvom ispitnom roku s obrazloženjem »da nije pripravan«. Dobio bi drugi ispitni rok početkom sljedećeg polugodišta. Ako opet nije spremio ispit, nije izišao ni na taj rok. To Stadler smatra neredom kojem treba stati na kraj.

Kao profesor Stadler početkom 1875. godine na Bogoslovnom fakultetu predaje sljedeće kolegije: *Theologia fundamentalis*, *De ecclesia Christi*, *Romano Pontifice* i *Sacra Scriptura et Traditione*. Stoga je razumljivo da želi tiskati dva traktata: »*De vera religione*« i »*De*

²² Zapisnik sjednice profesorskog sora bogoslovnoga fakulteta na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, držane dne 23. lipnja 1879., u: Arhiv KBF-a, broj: 18/1879.

²³ Taj Red promocije potvrdio je akademski senat 6. prosinca 1877. godine. Vidi Red promocije u: Arhiv KBF-a, broj: 61/1877.

²⁴ Dopis Josipa Stadlera od 12. veljače 1878., upućen Visokoj kr. zemaljskoj vladi, u: Arhiv KBF-a, broj: 11/1878.

²⁵ Zapisnik sjednice profesorskog sora bogoslovnoga fakulteta na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, održane dne 4. lipnja 1881., u: Arhiv KBF-a, broj: 28/1881.

²⁶ Zapisnik sjednice profesorskog sora bogoslovnoga fakulteta na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, održane 21. listopada 1881., u: Arhiv KBF-a, broj 45/1881.

²⁷ Zapisnik V. sjednice profesorskog sora na bogoslovnom fakultetu kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, održane 10. travnja 1877., u: Arhiv KBF-a, broj 12/1877.

ecclesia Christi».²⁸ U svezi s tim moli rektora Steinhubera da mu pronađe recenzenta (cenzora) za njegova dva traktata, jer nije zadovoljan recenzentima u Hrvatskoj, koji, prema njegovu mišljenju, katkad pišu netočne recenzije. Spreman je, štoviše, dotičnome recenzentu platiti za napisanu recenziju. Istodobno šalje rektoru u Germanikum na hrvatskom napisanu patrologiju i naravnu teologiju. Iz pisama nije jasno tko je autor patrologije i naravne teologije. Budući da mu je rektor savjetovao tiskanje traktata »De vera religione et ecclesia Christi«, Stadler se odlučuje za tiskanje tih traktata u obliku manuskripta.²⁹ Do tiskanja cjelovitog djela dolazi tek 1880. godine pod naslovom »Theologia fundamentalis tractatus de vera religione, de vera Christi Ecclesia et de romano Pontifice complectens«, Zagreb 1880.³⁰ Godine 1877. Stadler navodi da će predavati »Tertulliani librum de prescriptionibus adversus haereticos«.³¹ U njegovo vrijeme bio je običaj da svaki profesor svake treće godine predaje specijalni kolegij, koji je u svezi s profesorovim predmetom ili u svezi s nečim drugim.

Uz Stadlerov prijevod na hrvatski Tongiorgijeve »Logike«,³² objavljene na početku njegove znanstveno-nastavne karijere (1871.), važno je spomenuti i njegove tri zapažene recenzije u drugoj polovici sedamdesetih godina, koje je napisao kao profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1877. objavljena je Stadlerova recenzija »Nacrt psihologije« Josipa Glasera; 1878. recenzija »Kratko iskustveno dušoslovje« Stjepana Basaričeka i 1880. recenzija »Pedagogija« Stjepana Basaričeka.³³ Sigurno je da je Stadler imao puno planova u svezi s pisanjem i tiskanjem i filozofskih i teoloških djela, još dok je bio profesor u Zagrebu, ali ga je imenovanje za nadbiskupa privremeno zaustavilo u toj želji. To, uostalom, potvrđuju njegova djela tiskana nakon njegova odlaska iz Zagreba.

3. Stadlerova prosudba unutarcrkvenih prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji

Stadlerova pisma, pisana rektoru i duhovniku Germanikuma u razdoblju od 1869. do 1880. godine, izvanredno su vrijedan povijesno autentičan izvor, posebno za tri elementa vezana uz Stadlera svećenika i profesora zagrebačke nadbiskupije: za njegovu ocjenu tadašnje crkvene situacije u nadbiskupiji, za njegovo uporno inzistiranje da postane isusovcem i za iznimno i hvalevrijedno zauzimanje za slanje studenata na studij u Rim.

Stadlerova ocjena odnosno prosudba unutarcrkvenih prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji najizravnije i najzornije iščitava se iz njegove prosudbe situacije u tadašnjoj Zagrebačkoj

²⁸ O tom svom projektu piše i rektoru Steinhuberu. Vidi: *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 25. September 1876, u: APCGH.

²⁹ *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 20. Mai 1877, u: APCGH.

³⁰ Tiskanje knjige Stadler s radošću najavljuje rektoru Steinhuberu, kojem u pismu, mjesec dana prije izlaženja knjige iz tiska, među ostalim piše da su recenzenti knjige bili A. Kržan i M. Stepinac. Vidi: *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 5/6 80. U svezi s objavljivanjem toga djela vidi i GRIJAK (1995.), 84. bilješka, str. 176. Ostaje za proučiti zašto i kako se Stadler sada odlučio za hrvatske recenzente svoje knjige, kada je još 1876. godine pisao rektoru Steinhuberu da u Hrvatskoj nema pouzdanih recenzenta.

³¹ *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram am Gründonnerstage 1877, u: APCGH.

³² Usp. Dopis Proforskog sбора od lipnja (?) 1874, u: Arhiv KBF-a, broj; 9/1 (1874.).

³³ Više o tome vidi u: GRIJAK (1995.), str. 90–95.

bogosloviji i u zagrebačkoj nadbiskupiji uopće. K tomu pridolazi i nesređeno stanje kod franjevaca u nadbiskupiji. Navedeni redosljed odgovara kronologiji Stadlerovih pisama.

a) Stanje u Zagrebačkoj bogosloviji

U svojoj prosudbi odnosno ocjeni prilika u Zagrebačkoj bogosloviji Stadler kao očevdac i djelatnik sjemenišnog odgoja i događanja unutar Bogoslovije vrlo je kritičan, nedvosmi-slen, strog i zahtjevan. Ne prilagođuje se postojećoj odgojnoj sjemenišnoj atmosferi, već je, najvjerojatnije, uspoređuje s atmosferom u Germanikumu, što mu donosi prilično ne-prilika i nespazuma u tadašnjem »zagrebačkom ambijentu«. Imenovanje prefektom jed-nog tečaja u Bogosloviji ne oduševljava ga, budući da nisu ispunjena očekivanja i jasno određene kompetencije njegova djelovanja.³⁴ Na samom početku svoga djelovanja ne sla-že se s uvedenom praksom ređenja svećenika na brzinu, te je zajedno sa svim profesorima protiv *ascensio*.³⁵ Riječ je o »Ascedenten«, dakle o klericima (bogoslovima) koji preskaču jednu godinu studija u bogosloviji. Skraćivanje njihova studija obrazlaže se manjkom svećenika u nadbiskupiji, što Stadler ne prihvaća kao dostatan i argumentiran razlog, nego sve to dovodi u svezu s tim »da se što prije napusti bogoslovija«. U odnosu na tadašnji Red studija Stadler zagovara germaničko načelo. Primjerice, smeta ga što ujedno tumači kao slabost studija da je liturgika odvojena od pastoralne teologije i da je kolegij ispovjednik odijeljen od morala.³⁶

Stadler se veoma kritički odnosi prema cjelokupnoj duhovnoj formaciji bogoslova, koji-ma, po njegovu mišljenju, nedostaje dobar duh i unutarnja recepcija svega onoga što im sjemenišni poglavari žele posredovati.³⁷ Smatra da samo dobar biskup, kojeg se tada u Zagrebu očekivalo da bude imenovan, i Bog mogu Bogosloviju dovesti u red. Lošim odgojnim utjecajem Stadler smatra i čitanje knjiga koje govore o ljubavi. On zagovara čitanje samo knjiga znanstvenog sadržaja, dok rektor Bogoslovije o tome ima drukčije mišljenje. Stadlera napose smeta i obeshrabruje, s jedne strane, što se u Bogosloviji toleri-ra da uz dobre klerike predugo ostaju loši klerici, koji negativno utječu na dobre i, s druge strane, što po odgovornosti niži poglavari (superiori) ne mogu otpustiti one koje drže neprikladnima za svećeništvo.³⁸ Stadlerova energičnost glede uvođenja strožeg odgojnog kursa u Bogosloviji i njegova svojevrsna ogorčenost zbog određene odgojne popustljivosti kao i drugih propusta u Crkvi u Hrvatskoj, dolaze nedvosmisleno do izražaja u pismu pisanom isusovačkom generalu u Rim.³⁹ Početkom 1871. godine Stadler traži od nadbi-

³⁴ Usp. *Brief J. Stadlers an liebste Mitbrüder*, Agram den 19/20. September 1869, u: APCGH.

³⁵ Usp. *Brief J. Stadlers an liebste Mitbrüder*, Agram den 19. October 1869, u: APCGH.

³⁶ Isto. U tom istom pismu Stadler navodi: »Za utjehu mogu Vam reći da smo u Rimu dobro prostudirali pastoral, samo pod drugim imenom.«

³⁷ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, Agram 24. Nov. 1869, u: APCGH.

³⁸ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, Agram 10. Jul. 1870, u: APCGH. Stadler piše duhovniku p. Huberu u Germanikumu: »Ako dođe dobar energičan biskup, postoji barem nada, da će biti moguće sjemenište očistiti od loših klerika, u suprotnom slučaju ne.« Isto pismo od 10. srpnja 1870., u: APCGH.

³⁹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdigster P. General*, Agram am Vorabende an Ostern 1871, u: APCGH.

skupa Josipa Mihalovića da otpusti petnaesticu klerika. Posljedica tog poteza bila je da se u Zagrebu govorilo kako Stadler ne zna komunicirati s klericima i kako će izgubiti mjesto u sjemeništu. Cijelu nastalu situaciju on komentira ovako: Hrvatskoj ne treba veće kazne od takvih klerika i neopravdano je ako se klerika otpuštenog u Zagrebu redi u drugoj biskupiji. Stoga se Stadler u toj fazi svoga djelovanja u Sjemeništu i u zagrebačkoj nadbiskupiji smatra »suvišnim i beskorisnim«. Boji se, dapače, da će u Zagrebu puno toga kao svećenik izgubiti, jer je opća crkvena situacija u Sjemeništu i u zagrebačkoj nadbiskupiji veoma loša. Smatra, primjerice, lošim za Bogosloviju i za nadbiskupiju da jedno vrijeme nitko iz Zagreba nije studirao na Sveučilištu u Innsbrucku.⁴⁰ U jednom pismu priznaje da ima teškoća u komuniciranju s rektorom Bogoslovije.⁴¹

Iz svih tih pisama, koja tematiziraju situaciju u Zagrebačkoj bogosloviji, proizlazi da je Stadler imao puno teškoća upravo zbog toga što se nije mirio s postojećim stanjem i što je kontinuirano tražio nepopularne poteze i provocirao nužne promjene, prije svega u formiranju svećenikova duhovnog identiteta.

b) Situacija u Zagrebačkoj nadbiskupiji

U Stadlerovo vrijeme vlada negativno raspoloženje prema isusovcima u zagrebačkoj nadbiskupiji. Već u prvim godinama svoga djelovanja u Zagrebu, a u povodu članka u kojem brani papinu nezabludivost, koju je osporavao dio zagrebačkog klera, Stadler dobiva etiketu »isusovac«.⁴² Upravo u svezi s tim Stadler protivnicima papine nepogrešivosti predbacuje nedovoljno teološko znanje i teološku nekompetentnost. Prema Stadleru, ne samo da je dio klera zagrebačke nadbiskupije bio negativno raspoložen prema isusovcima nego i sam zagrebački nadbiskup Josip Mihalović i tadašnje Ministarstvo za bogoštovje i nastavu nisu bili skloni Družbi Isusovoj.⁴³ Do tog uvjerenja Stadler dolazi na osnovi poteza nadbiskupa Mihalovića, koji ne šalje studenta Šafrana na studij u Germanikum, jer je rodnom iz Međimurja, koje se nalazi pod izravnom vlašću Ministarstva.⁴⁴ Slučaj studenta Šafrana ukazuje na svu tadašnju isprepletenost crkvene i državne vlasti, na unutarcrkvene (ne)prilike i na teškoće u autonomiji Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Je li nadbiskup mogao/morao drukčije odlučiti glede slanja kandidata na studij ili je loš rejting isusovaca u Hrvatskoj pridonio tome da se nadbiskup složio sa stavom Ministarstva?

Sredinom 70-ih godina Stadler ironizira potez nadbiskupa Mihalovića, koji je zabranio pušenje prije svete mise, ističući da se koncentriranjem na sporednu problematiku i izricanjem takvih odredaba ne može ići pastoralno naprijed.⁴⁵ Neposrednu i oštru ocjenu crkve-

⁴⁰ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 30. Juli 1872, u: APCGH.

⁴¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 25. September 1874, u: APCGH.

⁴² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Rector*, Agram den 4/3. 1870, u: APCGH.

⁴³ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter Pater Rector*, Agram 30/11. 1873, u: APCGH.

⁴⁴ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 17/10. 1873, u: APCGH. U razgovoru sa Šafranom nadbiskup reče: »Ministarstvo ne dopušta njemu (Šafranu) poći u Rim, zato jer bi ga trebali odgajati isusovci.« Isto pismo od 17. listopada 1873.

⁴⁵ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter Pater Rector*, Agram den 25. März 1875, u: APCGH. Stadler komentir-

nih i pastoralnih prilika u zagrebačkoj nadbiskupiji Stadler iznosi u svezi s reformom franjevacu u Hrvatskoj.⁴⁶ Kardinal Mihalović traži od Stadlera da sastavi Memorandum za Svetu Stolicu o reformiranju franjevacu u Hrvatskoj. Stadler nije spreman preuzeti tu zadaću, premda navodi kako puno franjevacu ne zaslužuje to ime, kako su se degenerirali, ne obdržavaju svoja pravila, a provincijali ništa ne poduzimaju, iako sve znaju. Svoje odbijanje Stadler argumentira sljedećim razlozima: »Budući da mnogi svjetovni svećenici u našoj biskupiji puno više sablažnjavaju nego franjevci, i budući da je u samoj biskupiji mnogo važnijih stvari nužno reformirati, stoga mi se čini neobičnim, htjeti reformirati nekog drugog egzempta, namjesto provesti reformu u vlastitoj biskupiji«⁴⁷. Zanimljivo je da i ovom zgodom Stadler traži mišljenje rektora Germanikuma.

4. Stadler – nesuđeni isusovac

Punih pet godina po povratku iz Rima u Zagreb Stadler je nastojao stupiti u Družbu Isusovu. Dvaput je isusovački general odgovorio negativno na njegovu molbu. Tek kada je shvatio da ga nadbiskup zagrebački ne pušta, a isusovački provincijal ne prima bez nadbiskupova dopuštenja (1874.), odustao je od realiziranja te svoje osobne želje.

Prvi put Stadler spominje svoju želju u pismu duhovniku u Germanikumu p. Hubera godine 1870., navodeći kako, kada mu je teško, razmišlja o tome da stupa u isusovački stalež.⁴⁸ Ispovjednik u Zagrebačkoj bogosloviji odgovara ga od te nakane, jer smatra da su dobri svećenici potrebni za odgojitelje u Bogosloviji. Osim toga, velika se usluga čini vlastitoj biskupiji ako se sudjeluje u odgoju i u izobrazbi dobrih svećenika. Koncem 60-ih i početkom 70-ih godina prošlog stoljeća isusovački je red uistinu postao Stadlerov izbor i cilj, koji je donekle opterećen činjenicom da je cjelokupno Stadlerovo školovanje u Rima i njegovo putovanje platila matična Zagrebačka biskupija.⁴⁹

Prvu molbu za primanje u Družbu Stadler upućuje isusovačkom generalu početkom 1871. godine, o čemu piše i duhovniku p. Huberu, kojeg moli da podupire njegovu molbu kod Oca generala, tražeći ujedno i savjet od duhovnika u tom predmetu.⁵⁰ U toj svojoj čvrstoj odluci Stadler prepoznaje volju Božju i traži da ga se podrži u odluci. Međutim, na prvu molbu isusovački general odgovara negativno. Očito razočaran i pogođen takvim rješenjem, Stadler ponovno moli duhovnika Hubera za posredovanje kod isusovačkog generala.⁵¹ Istodobno Stadler se obraća isusovačkom generalu i u pismu ponavlja svoju molbu za

ra kako nadbiskup u svojoj odredbi ne samo da zabranjuje pušenje prije mise nego traži da se takvi svećenici denunciraju, iako se zna da neki svećenici i jedu prije mise, a što se nije navelo.

⁴⁶ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 24. März 1878, u: APCGH:

⁴⁷ Usp. isto.

⁴⁸ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, R. 10 Juli 70, u: APCGH:

⁴⁹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, Agram, den 29/12. 1870, u: APCGH. U tom istom pismu Stadler piše: »Što više promatram opasnosti svijeta, što više promatram redovnički stalež, to više mi se on sviđa.« Isto.

⁵⁰ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, Stadler am Feste des heil. Joseph 1871, u: APCGH.

⁵¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, 8. April 1871, u: APCGH.

primanjem u Družbu Isusovu.⁵² Na početku pisma generalu Stadler priznaje da ga je generalov negativni odgovor pogodio do suza. U istom pismu opisuje stanje u Zagrebačkoj bogosloviji kao krajnje kritično s obzirom na duhovnu formaciju klerika. A situaciju u Zagrebu doživljava kao raširene mreže i postavljene stupice kojih se mora bojati svetac, a ne samo on koji se smatra običnim grešnikom.⁵³

Cijela korespondencija u svezi sa stupanjem u isusovački red, kao i druga Stadlerova korespondencija s važnim osobama u Rimu, pokazuje da je Stadler nastojao pobjeći iz bogoslovije, iz Zagreba, pa možda i iz zagrebačke nadbiskupije.

Iz pisma rektoru Steinhuberu iz 1872. godine proizlazi da je isusovački general i po drugi put negativno odgovorio na Stadlerovu molbu za primanjem u Družbu.⁵⁴ Budući da zagrebački nadbiskup nije odustao od svoje odluke i da ne pušta Stadlera, a isusovački provincijal ne želi ga primiti protiv nadbiskupove volje, te pošto ga je isusovački general umirio da je iscrpio sve mogućnosti za stupanje u Družbu, iako bez uspjeha,⁵⁵ Stadler se pomirio s time da ne bude primljen u Družbu. Tumačenje isusovačkoga generala jako mu je važno, što ujedno upućuje na to da Stadler veoma cijeni isusovce. To, uostalom, potvrđuje i činjenica da kod provincijala nije uporno inzistirao da ga primi i protiv volje zagrebačkog nadbiskupa.

5. Stadler i slanje studenata na studij

Stadlerovo zagrebačko razdoblje karakterizira i njegovo ustrajno i hvalevrijedno zauzimanje za slanje studenata na studij, premda samo u Rim, u Germanikum. Njegovo trajno zauzimanje za studente nije bilo bez nespornosti i bez teškoća i u Zagrebu i u Rimu. Dok je u Zagrebu morao uvjeravati rektora Bogoslovije i zagrebačkog nadbiskupa o svrsishodnosti studija pojedinog kandidata, dotle je u Germanikumu o svojoj plemenitoj nakani i o potrebama zagrebačke nadbiskupije morao uvjeravati rektora Steinhubera, a pokatkad i duhovnika p. Hubera. Stadler je bio svjestan da su Bogosloviji i Bogoslovnom fakultetu, ali i zagrebačkoj nadbiskupiji u cjelini, potrebni teološki nadasve dobro školovani i duhovno temeljito oblikovani svećenici. Isusovačka teologija i duhovna formacija činila mu se najboljom i najučinkovitijom.

Svoje zauzimanje za slanje studenata na studij započinje kao odgojitelj u Bogosloviji i nastavlja kasnije kao profesor na Bogoslovnom fakultetu. Početkom 1870. godine moli za stanovanje u Germanikumu i istodobno preporučuje za studij u Rimu siromašnog i nadarenog studenta Spigelski.⁵⁶ Na tu prvu molbu rektor Germanikuma odgovorio je negativno. Usprkos tome Stadler ostaje ustrajan i još iste godine moli duhovnika p. Hubera da inter-

⁵² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdigster P. General*, Agram am Vorabende an Oster 1871, u: APCGH.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 30. Juli 1872, u: APCGH.

⁵⁵ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 25. Sept. 1874, u: APCGH.

⁵⁶ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Rector*, Agram den 4/3 1870, u: APCGH.

venira kod rektora i zagovara studenta Spigelskog, koji je najbolji po vladanju, premda nije prvi po učenju.⁵⁷ Taj student više se ne spominje u Stadlerovim pismima.

Godine 1872. Stadler je pokušao s novim kandidatom po prezimenu Salomon. U prvom pismu preporučuje dotičnog rektoru Germanikuma kao najboljeg studenta, podsjećajući rektora da mu je obećao primiti dobrog studenta.⁵⁸ U istom pismu ujedno moli rektora da o primitku toga studenta u Zavod obavijesti rektora Zagrebačke bogoslovije. U drugom pismu Stadler u ime rektora Bogoslovije i u ime Zagrebačke nadbiskupije ponovno moli rektora u Germanikumu da primi studenta Salomona.⁵⁹ Na to je pismo rektor Germanikuma odgovorio pozitivno, što potvrđuje treće Stadlerovo pismo u svezi s kandidatom Salomonom.⁶⁰

Treći kandidat za studij u Rimu, po prezimenu Šafran, samoinicijativno dolazi Stadleru i moli da ga Stadler pošalje u njemački kolegij u Rimu.⁶¹ Rektor je pozitivno odgovorio i na tu molbu, međutim student Šafran nije otišao u Rim na studij.⁶² Stadler u dva pisma objašnjava rektoru u Germanikumu razloge Šafranova nedolaska.⁶³ Iz oba pisma proizlazi da nadbiskup Mihalović i tadašnje Ministarstvo za bogoštovje i nastavu nisu bili skloni odgojiteljima u Germanikumu.⁶⁴

Svoje zauzimanje za studente glede studiranja u Rimu Stadler nastavlja i kao profesor na Bogoslovnom fakultetu, dakle kada više nije bio odgojitelj u Zagrebačkoj bogosloviji. To drugo razdoblje karakteriziraju veoma zanimljivi čimbenici. Stadler se ne želi miješati u stvari Bogoslovije, ali mu je stalo do toga da nadareni studenti idu na studij. Najbolji pitomci se glede studija u Rimu izravno obraćaju Stadleru, iako zadnju i odlučnu riječ s obzirom na studij nekog kandidata ima Rektorat Bogoslovije i zagrebački nadbiskup.⁶⁵ To upućuje na zaključak da je Stadler već u to vrijeme slovio kao onaj koji ima velik utjecaj u Zagrebu, a odlučujući u Germanikumu, ako je nekoga trebalo poslati na studij. S druge strane, on je slovio kao svećenik i profesor kome je stalo do školovanja mladih kadrova u zagrebačkoj nadbiskupiji.

⁵⁷ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Huber*, Agram den 10. Juli 70, u: APCGH. Stadler piše p. Huberu: »Vi poznajete krajnju nevolju naše biskupije, te Vas nije potrebno o tome informirati.« Isto pismo od 10. srpnja 1870.

⁵⁸ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 30. Juli 1872, u: APCGH.

⁵⁹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 16. Aug. 1872, u: APCGH.

⁶⁰ Usp. *Brief J. Stadlers an Euer Hochwürden*, Agram den 30. September 1872, u: APCGH.

⁶¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter Pater Rector*, Agram den 7. Julie 1873, u: APCGH.

⁶² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 17/10. 1873, u: APCGH.

⁶³ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 17/10. 1873 i *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter Pater Rector*, Agram 30/11. 1873, u: APCGH.

⁶⁴ Usp. bilješku 44 u ovom referatu.

⁶⁵ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 13. Juni 1875, u: APCGH. Na složenost situacije u svezi sa slanjem studenata na studij u Rim potvrđuje Stadlerovo pismo rektoru Germanikuma u kojem Stadler 1875. godine moli rektora za načelni pristanak glede jednog studenta. Riječ je zapravo o predmolbi nakon koje bi trebala uslijediti službena molba od strane nadležnih poglavara u Zagrebu. Usp. Stadlerovo pismo od 13. lipnja 1875.

U pismima se spominje još student Frankl za kojeg se zauzeo Stadler.⁶⁶ No prilikom slanja toga studenta na studij došlo je do razilaženja između kardinala Mihalovića i rektora Bogoslovije, budući da je kardinal dopustio da Frankl ide u Rim, dok je rektor bio protiv toga.⁶⁷ Frankl ipak odlazi na studij dvije godine kasnije, tj. 1880., što proizlazi iz Stadlerova pisma rektoru Germanikuma u kojem Stadler piše rektoru da u Rim dolaze bogoslov Frankl i gospodin Volović, a kardinal »ne samo da je dopustio da u Rim ide gospodin Frankl nego je naredio da i jedan drugi pođe s njim. Taj drugi, koji je tek započeo svoje teološke studije, moj je najbolji učenik.«⁶⁸ Svemu tomu prethodila je Stadlerova ponovna molba i podrška tadašnjeg rektora Bogoslovije Kržana.⁶⁹

Student Salomon priredio je Stadleru neugodno iznenađenje kada je svojevrijedno napustio »tako skupi kolegij«.⁷⁰ Salomonov postupak iznenadio je ne samo Stadlera nego i rektora Zagrebačke bogoslovije, koji je tom prigodom izjavio da nijedan student neće ići u Rim tako dugo dok je on rektor.

Sve u svemu Stadler je bio neumorni zagovaratelj i promicatelj školovanja svećeničkog kadra, osobito školovanja nadarenih studenata u inozemstvu, prije svega u Rimu. Premda je nailazio na puno prepreka na putu ostvarenja toga cilja, nije od njega odustajao. Naprotiv, cijelo vrijeme djelovanja u Zagrebu dao je svoj vrijedan, ako ne čak i izniman doprinos u tom pogledu.

6. Stadlerova izdavačka djelatnost i njegova briga o gradnji Dječakškog sjemeništa

Stadlerovo djelovanje u zagrebačkoj nadbiskupiji krasi još dvije dimenzije, naime njegova izdavačka djelatnost i njegova iznimna brižljivost oko podizanja Dječakškog sjemeništa u Zagrebu. Ako je prva djelatnost bila usmjerena prema cjelokupnome tadašnjem pučanstvu, u smislu vjerničkog prosvjeđivanja i duhovno-moralnog uzdizanja, druga se djelatnost ciljevito usmjeravala na odgoj i obrazovanje sjemeništaraca, dakle osoba od kojih su se regrutirali bogoslovi.

Godine 1870. Stadler najavljuje osnivanje novog katoličkog lista, budući da, prema njegovoj prosudbi, samo jedan postojeći »Katolički list« zastupa katoličku stvar jadno, a pokatkad je uopće ne zastupa.⁷¹ Dvije godine kasnije Stadler se odlučio za izdavanje lista pod imenom »Glasnik sv. Josipa«, koji, uz već postojeći list sv. Josipa od dr. Langa, ima za adresate siromašni puk, tematizira religiozna i moralna pitanja, ispunjen je slikama i izlazi jedanput mjesečno.⁷² U siječnju 1873. godine Stadler šalje prvi tiskani broj novog Glasni-

⁶⁶ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 7/7. 78, u: APCGH.

⁶⁷ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 28. 7. 78, u: APCGH.

⁶⁸ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 28/6. 80, u: APCGH.

⁶⁹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 5/6. 80, u: APCGH.

⁷⁰ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 16. März 1876, u: APCGH.

⁷¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochwürdiger P. Rector*, Agram 10. Jul. 70, u: APCGH. U tom pismu Stadler najavljuje da bi on trebao biti urednik tog novog katoličkog lista.

⁷² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 12. December 1872, u: APCGH.

ka rektoru Germanikuma, pišući mu da Glasnik sv. Josipa ima već 1.200 pretplatnika.⁷³ U travnju iste godine broj pretplatnika popeo se na više od 2.200 pretplatnika,⁷⁴ te tim brojem nadišao i najoptimističnija predviđanja samog Stadlera, koji je očekivao do 2.000 pretplatnika. Godine 1875. Glasnik se tiskao u nakladi od 2.500 primjeraka i tako postigao najveću tiražu među ondašnjim tiskanim listovima u Hrvatskoj.⁷⁵ Tu za ondašnje prilike respektabilnu tiražu Stadler opravdava, s jedne strane, zainteresiranošću čitatelja, a s druge strane, povezuje s blagoslovom sv. Josipa. Koliko je Stadler kao urednik i pisac članaka u Glasniku bio srcem i cjelokupnom svojom osobom angažiran, pokazuje izričaj »moj Glasnik sv. Josipa«, koji Stadler više puta upotrebljava u svojim pismima.⁷⁶

Osim angažmana oko »Glasnika sv. Josipa« Stadler se napose istaknuo svojom brigom i zauzetošću u prikupljanju početnih novčanih sredstava za gradnju Dječačkog sjemeništa s vlastitom gimnazijom u Zagrebu. Apelirao je na svoje poznate, osobito na rektora u Germanikumu, tražeći financijsku i duhovnu potporu. U jednom pismu piše rektoru kako moli Boga da u Zagrebu dade Dječačko sjemenište secundum cor suum, budući da je to Zagrebu potrebno kao komad kruha.⁷⁷ Stadler je neobično radostan što ideja o gradnji Dječačkog sjemeništa nailazi na dobar odjek u narodu, posebno kod svećenika. On kao da već vidi dovršeno to sjemenište.⁷⁸ Iz svakog pisma vidi se kako je Stadler zagrijan za tu ideju. Veoma aktivno sudjelovao je u lutriji za Dječačko sjemenište.⁷⁹ Stoga nije čudo da ga je kard. Mihalović imenovao članom Povjerenstva za gradnju Dječačkog sjemeništa.⁸⁰

O tijeku i o svoti prikupljenih financijskih sredstava za gradnju Dječačkog sjemeništa Stadler je trajno i iscrpno informirao rektora u Germanikumu.⁸¹ Prije Stadlerova imenovanja za vrhbosanskog nadbiskupa 1881. godine, dogodio se 1880. godine i veliki potres u Zagrebu, koji je, primjerice, po Stadlerovoj procjeni, u Zagrebačkoj bogosloviji učinio štetu veću od 50.000 forinti⁸² i time na svoj način utjecao na gradnju Dječačkog sjemeništa u Zagrebu. Za pretpostaviti je da je novac prikupljen za Dječačko sjemenište utrošen na obnovu u potresu stradale Zagrebačke bogoslovije. Štoviše, zbog velikih oštećenja prozrokovanih potresom Stadler je morao iseliti iz Bogoslovije i preseliti se u Dugu ulicu 9.

⁷³ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 30/1. 1873, u: APCGH.

⁷⁴ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 29/4. 1873, u: APCGH.

⁷⁵ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 13. Juni 1875, u: APCGH.

⁷⁶ O Stadleru i »Glasniku sv. Josipa« vidi članak M. Admirata LUČIĆ, *Karitas kao konkretna Stadlerova ljubav prema čovjeku*, u: Želimir PULJIĆ, (uredio), *Josip Stadler. Prilozi za proučavanje duhovnog lika prvog vrhbosanskog nadbiskupa*, Sarajevo, 1989., str. 97–114. Stadler je »kroz nepunih devet godina u 105 brojeva donosio pouke o kršćanskom životu za svoj obični puk« (LUČIĆ 1989., str. 104).

⁷⁷ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 28. 7. 78, u: APCGH. I usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 7/7. 78, u: APCGH.

⁷⁸ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 6. 2. 79, u: APCGH.

⁷⁹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram 29/11. 79, u: APCGH.

⁸⁰ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 21. 11. 78, u: APCGH. U istom pismu od 21. 11. 1878. Stadler moli rektora u Germanikumu da pošalje misne intencije, koje idu u fond za gradnju Dječačkog sjemeništa.

⁸¹ Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram 29/11. 79, u: APCGH.

⁸² Usp. *Brief J. Stadlers an Hochgeehrter P. Rector*, Agram den 26/11. 80, u: APCGH.

Za svoga djelovanja u Zagrebu Stadler je pokazivao i senzibilnost za socijalnu dimenziju života. Dovoljno je ukazati samo na dva primjera. Kao dekan Bogoslovnog fakulteta predlaže Profesorskom zboru molbu ravnatelja Bogoslovije da se sve bogoslove oslobodi plaćanja školarine »radi obćenito poznatoga siromaštva«. ⁸³ Dok se taj primjer Stadlerova zauzimanja za siromašne uklapa u postojeći običaj, odnosno u praksu koja se tada prakticirala na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, dotle drugi primjer govori o Stadlerovoj osobnoj dosjetljivosti i zanimljivu prijedlogu. On, naime, predlaže rektoru Germanikuma da se studenta Frankla zaredi za svećenika bez obzira što dotični nema potrebnu kanonsku dob (*aetatem canonicam*) za ređenje. ⁸⁴ Razlog za požurivanje ređenja jest u tome da će Frankl od svojih misnih intencija moći davati potporu svojoj siromašnoj majci, koja je udovica s devetero nezbrinute djece. Za pretpostaviti je da ima i drugih primjera koji govore u prilog Stadlerovoj senzibilnosti za socijalnu dimenziju.

Pošto je Stadler 18. kolovoza 1881. imenovan vrhbosanskim nadbiskupom i metropolitom pokrajine bosansko-hercegovačke te pošto je 20. studenoga 1881. zaređen za biskupa u Rimu, ⁸⁵ završilo je Stadlerovo službeno zagrebačko razdoblje. Od 1882. godine nastupa njegovo sarajevsko razdoblje, koje traje do 1918. godine, kao razdoblje vrhbosanskog nadbiskupa.

7. Zaključak

U zagrebačkom razdoblju, tj. od 1869. do 1881. godine, Stadler se susreo, s jedne strane, s cjelovitom stvarnošću vlastitog svećeništva i vlastite profesure, s krutom i nesavršenom crkvenom situacijom unutar zagrebačke nadbiskupije, a s druge strane, upravo unutar tog razdoblja, razvijao se u svećenika i profesora koji je s vremenom prihvaćao istinu da nema idealne partikularne Crkve, a niti idealnih crkvenih struktura, a najmanje idealnih nositelja crkvenih službi. Zaključno, na osnovi proučene povijesne dokumentacije, smije se konstatirati:

1. Stadler se kao mlad i poletan, za crkvenu stvar zauzet doktor vraća u Zagreb 1869. godine, ne znajući što ga sve očekuje u svećeničkom i profesorskom djelovanju i, najvjerojatnije, ne poznavajući temeljito crkvenu situaciju u zagrebačkoj nadbiskupiji, počevši od vrhovnih crkvenih struktura, kaptolske situacije do one unutar nadbiskupije i unutar redovničkog klera.
2. Nakon prvotnih »šokova« i iznenađenja po povratku u Zagreb, Stadler se relativno brzo suočava s tvrdom povijesnom crkvenom stvarnošću i postupno traži i definira, kako

⁸³ Zapisnik sjednice prof. sora bogoslovnoga fakulteta na Kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, držane dne 20. studenoga 1877., u: Arhiv KBF-a, broj: 55/1877.

⁸⁴ Usp. *Brief J. Stadler an Hochgehrter P. Rector*, Agram den 28/6. 80, u: APCGH

⁸⁵ U pismu rektoru Germanikuma u Rimu Stadler navodi da prvi put poslije 1869. godine dolazi ponovno u Germanikum. Bilo je to prije njegova ređenja za biskupa. Usp. *Brief J. Stadlers Hochgehrter Pater Rector*, Laibach 30/10. 81, u: APCGH.

- vlastitom opredijeljenošću i odlučnošću tako i pomoću drugih osoba i crkvenih ustanova, svoje osobno mjesto i svoju zadaću unutar zagrebačke nadbiskupije.
3. U prvoj fazi (do 1874.) svoga boravka i djelovanja u Zagrebu Stadler se ne miri s ulogom svećenika i profesora zagrebačke nadbiskupije, već zbog postojećih (ne)prilika u nadbiskupiji nastoji »pobjeći« iz nje i prijeći u Družbu Isusovu, koju smatra svojim pravim životnim mjestom i osobnim svećeničkim ostvarenjem. Tek nakon decimiranih negativnih odgovora isusovačkoga generala i isusovačkoga provincijala, miri se s time da ostane dijecezanski svećenik, a nesuđeni isusovac.
 4. Na osnovi svoje duboke želje biti isusovac i na temelju mnogih osobnih pisama upućenih rektoru Germanikuma Andreasu Steinhuberu i duhovniku p. Huberu, očigledno je da su mu isusovci, ili barem dvojica spomenutih otaca, bili zadnji i vrhovni autoritet u mnogim neodlučnim situacijama i životnim prekretnicama. To u Stadlerovim pismima potvrđuju ona mjesta na kojima od rimskih isusovaca traži savjet, koji je spreman prihvatiti kao konačno rješenje za sebe.
 5. Svoju privrženost Rimu, napose papi, Stadler svjedoči u tadašnjoj aktualnoj raspravi o papinoj nepogrešivosti. Ne samo osobnim stavom nego i pisanom riječju brani papinu nepogrešivost, koju je osporavao dio svećenika zagrebačke nadbiskupije, koje on zbog toga naziva »neteološkim svećenicima«, a ti isti svećenici, zbog njegove obrane papine nepogrešivosti, prozvaše Stadlera isusovcem. Takav Stadlerov stav nužno je gledati u kontekstu njegova kasnijeg imenovanja za vrhbosanskog nadbiskupa.
 6. U drugoj fazi zagrebačkog razdoblja Stadler se kao mlad, nadaren i perspektivan svećenik/profesor posve usredotočuje prije svega na svoju profesuru, zatim na zadatke i potrebe Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te na ideju gradnje Dječjačkog sjemeništa s vlastitom gimnazijom u Zagrebu.
 7. Unutar Bogoslovnog fakulteta ima zapaženu ulogu, posebno u vodećim strukturama Fakulteta, što potvrđuje i činjenica da je u sedam godina djelovanja na Fakultetu dvaput izabran za dekana, s time da drugi mandat nije mogao izvršiti zbog imenovanja za vrhbosanskog nadbiskupa.
Slanjem studenata na studij mislio je na budućnost Fakulteta. U tom pogledu dao je izniman doprinos napretku ove važne ustanove.
 8. Cijelo vrijeme svoga djelovanja u Zagrebu Stadler se u traženju određenih savjeta i u donošenju pojedinih odluka odviše oslanja na pojedine osobe izvan Hrvatske, osobito na neke u Rimu, a premalo na osobe i postojeće autoritete unutar vlastite nadbiskupije.
 9. Stadlerovo zagrebačko razdoblje karakterizira uočljiva zabrinutost za, po njegovu uvjerenju, manjkav odgoj u Zagrebačkoj bogosloviji, osobito u odnosu na duhovno-vjerničku izgradnju budućih svećenika (dobro školovani i duhovno temeljito oblikovani svećenici).
On je uznemiren zbog postojeće situacije u zagrebačkoj nadbiskupiji u kojoj je potrebno provesti određenu reformu među svećenicima, poduzeti određene pastoralne reforme i učiniti vizitacije među redovnicima. Smeta ga što se u nadbiskupiji pokatkad veća pozornost poklanja sporednoj pastoralno-teološkoj problematici.

Iz Stadlerova cjelokupnoga životnog opusa nastalog u zagrebačkom razdoblju jasno se iščitava lik svećenika i profesora koji je s određenom akribijom bio usredotočen kako na crkvene strukture, ustanove i pastoralnu djelatnost tako i na Božji puk; kako na partikularnu tako i na univerzalnu Crkvu. Sve se to događalo u državno-političkom, kulturno-društvenom i u crkvenom kontekstu druge polovice 19. stoljeća.

Summary

JOSIP STADLER (1843–1918), PRIEST AND PROFESSOR OF ZAGREB ARCHBISHOPRIC

Author in this article investigates activities of Josip Stadler (1843–1918), who between 1861 and 1881 acted as a priest and professor in archbishopric of Zagreb. During this period in Zagreb, Josip Stadler at first (up to 1874) works as educator and professor in Roman-Catholic seminary of Zagreb archbishopric. When in 1874 University of Zagreb was founded, Stadler became professor of philosophy and fundamental theology on the Faculty of theology, and there he remained until 1881. During this period, Stadler maintained a very interesting correspondence with Andreas Steinhuber, who was rector of Germanicum-Hungaricum institute in Rome.

This period of Stadler's life has some characteristics: after finishing studies in Rome, Stadler came across many difficulties in his archbishopric. He also wanted to join Jesuits order but he failed. Thus, he focuses his life on the work at the University, and he manages to be elected for the dean two times. Moreover, he continued his scientific work and wrote many philosophical and theological tractates. Considering contemporary Church situation, Stadler supported changes and reformation of the Zagreb archbishopric. Thus, regarding all these Stadler's activities, author maintains that Stadler has to be investigated and analysed bearing in mind all this together with political and cultural context of that time.

Zusammenfassung

Dieser Aufsatz erörtert Tätigkeit Josip Stadlers (1843–1918) als Priester und Professor der Erzdiözese Zagreb und zwar im Zeitabschnitt von 1869 (Rückkehr nach Zagreb aus Rom) bis 1881 (Ernennung zum Erzbischof von Sarajevo). Stadler wirkte zuerst im Priesterseminar Zagreb als Erzieher und Professor, später (ab 1874) als Professor der Philosophie und der Fundamentaltheologie an der Theologischen Fakultät der Universität Zagreb. In Zagreber Zeit führte Stadler eine intensive Korrespondenz mit dem Rector von Germanicum Andreas Steinhuber, mit dem Spiritual p. Huber wie auch mit den Studenten in Germanicum (insgesamt 41 Briefe).

Im ersten Zeitabschnitt (bis 1874), insbesondere gleich nach seiner Rückkehr nach Zagreb, wurde Stadler mit vielen Überraschungen jeglicher kirchlichen Art konfrontiert und versuchte in ersten Jahren, trotz aller negativen Antworten und Hindernissen, zum Jesuitenorden beizutreten. Nachdem ihm nicht gelungen war dieses Ziel zu verwirklichen, widmete er sich im zweiten Zeitabschnitt Zagreber Zeit, und zwar mit seinem ganzen Temperament und seiner voller Geisteskraft, seiner Professur an der Fakultät, wo er eine ausserordentliche Rolle spielte. Zweimal wurde er zum Dekan der Fakultät gewählt; kontinuierlich setzte er sich für das Weiterstudium der Zagraber Studenten im Ausland (Rom) ein; engagierte sich im Schreiben der philosophischen und theologischen Handbücher und als sehr kritischer Rezensent.

In bezug auf damalige innerkirchliche Verhältnisse, sei es in den kirchlichen Strukturen sei es in der Basis der Erzdiözese Zagreb, war Stadler äusserst kritisch gesinnt und verlangte eine grundlegende Reform in der Erzdiözese. Als Priester und Professor Romtreu und Jesuitenfreundlich erwies er sich insbesondere in der Unfehlbarkeitsdebatte und in vielen Briefen in denen er ein Rat bei den Jesuiten in Rom aufsuchte und bereit war von ihnen gegebenen Rat zu akzeptieren.

Aus dem gesamten Opus Stadlers in der Zagreber Zeit geht der Priester und der Professor hervor, der mit einer bemerkenswerten Akribie sich auf kirchliche Strukturen, kirchliche Einrichtungen und auf pastorales Handeln konzentrierte wie auch auf Gottesvolk. Stadler war ständig vor Augen der Ortskirche wie auch die Universalkirche. Das ganze soll im damaligen staatlich-politischen, kulturell-gesellschaftlichen und nichzuletzt im gesamtkirchlichen Kontext gesehen und beurteilt werden.